

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ДІАГНОСТИКА МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ
ПРОЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ «МАЛЮНОК СІМ'Ї»
ПРИ ВИВЧЕННІ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У СІМ'Ї**

Курсова робота
студентки 54 групи
соціально-психологічного
факультету
**Курносової Олени
Володимирівни**

Науковий керівник:
Асистент кафедри
Оксана Геннадіївна Опанасюк

Житомир - 2007

Вступ.....	3
Розділ I. Теоретичний аналіз історії розвитку проєктивного методу в психодіагностиці	
1.1 Застосування і використання проєктивних методик в психодіагностиці.....	7
1.1.1 Історія проєктивного методу. Наукове обґрунтування та класифікація проєктивних методик.....	7
1.1.2 Застосування методики «Малюнок сім'ї» у системі проєктивних методів психодіагностики.....	10
1.2 Значення проєктивних методик для діагностики особистості.....	12
1.2.1 Можливості малюнкових проєктивних тестів при діагностиці особистості 5-6 років.....	12
1.2.2 Проєктивний малюнок як метод психокорекції міжособистісних стосунків у сім'ї.....	16
Розділ II. Емпіричне дослідження міжособистісних стосунків у сім'ї за допомогою проєктивної методики «Малюнок сім'ї» .	
2.1 Методичні підходи до організації експериментального дослідження міжособистісних стосунків у сім'ї.....	18
2.2 Методика та організація дослідження.....	19
Розділ III. Аналіз результатів дослідження. Порівняння можливостей та обмежень проєктивної методики «Малюнок сім'ї» з проєктивною методикою «Дім.Дерево.Людина.».....	
Висновки.....	28
Список використаних джерел.....	30

Вступ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку практичної психології, психологічної служби системи освіти актуальним є питання пошуку й розробки нових методів надання психологами допомоги дітям й дорослим.

Психологічна діагностика пропонує великий арсенал зарубіжних й вітчизняних методів дослідження особистості відповідно меті обстеження. Але вони не завжди допомагають психологові вирішити поставлені завдання. Так, наприклад, деякі зарубіжні тести інтелекту не адаптовані до особливостей вітчизняного культурного мовного середовища, що надто ускладнює ефективність дослідження. Деякі методики потребують довгого часу виконання піддослідним й тривалої обробки результатів психологом, що за умов сучасного навчального закладу стає неможливим.

Діагностичні методи й прийоми повинні вирішувати розвивальні й корекційні завдання, а не використовуватися тільки з пізнавальною метою. Л. Терлецька стосовно даної проблеми наголошує: «У межах психологічної служби не може йтися про психодіагностику поза розвитком або корекцією». Тільки за таких умов буде досягнута ефективність надання спеціалістом психологічної допомоги. Саме такими методами діагностики є проєктивні графічні методики, що стали популярними порівняно недавно, в 50-х роках ХХ століття, і увійшли до класичних діагностичних засобів.

Малюнкові тести здебільшого використовують для дослідження дітей. Ще на початку ХХ століття виник інтерес до дитячого малюнку у російських вчених В.К. Воронова, Ф. Чада, О.М. Кучаєнка, І.Д. Єрмакова, П.І. Коропова, Я.М. Когана, М.О. Рибнікова. А в кінці ХХ століття проблемі застосуванням малюнкових технік для дослідження особистості присвячені праці багатьох відомих вчених Ю.С. Савченко, Г.Т. Хоместаускас, В.С. Мухіна, О.С. Романова, О.Ф. Потьомкіна, Т.С. Яценко та ін.

Малюнок та його подальша інтерпретація стали широко розповсюдженими такі як прості у застосування, цікаві для виконання піддослідним, мають тестову інтерпретацію, носять терапевтичний ефект,

базуються на проективному підході, що забезпечує захищеність автора малюнку і т.д.

Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку проективні графічні методики взагалі є основними.

Проективні методики, з погляду психоаналізу, направлені на діагностику причин дезадаптації особи, несвідомих потягів, конфліктів і способів їх дозволу (механізмів захисту). Умовою будь-якого проективного дослідження є невизначеність тестової ситуації. Це сприяє зняттю тиску реальності, і особа в таких умовах проявляє не конвенційні, а властиві для неї способи поведінки.

Проблема емоційно-психічного розвитку дитини стає актуальною нині, зокрема, й з огляду на розмаїття психологічних проблем, які виникають у батьків.

Особливу увагу необхідно надавати дітям дошкільного віку, адже саме в цей період психологічний простір дитини починає набувати семантичної глибини, з'являються і проявляються перші узагальнення переживань, що викликаються зустріччю з новими поняттями і категоріями життя.

На жаль, малюнкові техніки більше використовуються психологами на арт-терапевтичних заняттях, а не як самостійний діагностично-корекційний засіб.

При вивченні міжособистісних стосунків у сім'ї проективна методика «Малюнок сім'ї» дозволяє якнайглибше відтворити стосунки що склалися між членами родини і допомогти психологу подолати неприязнь і психологічні труднощі дитини.

Об'єкт дослідження : Проективні методики, які використовуються для вивчення міжособистісних стосунків у сім'ї.

Предмет дослідження: Особливості проективної методики « Малюнок сім'ї» для діагностики міжособистісних стосунків у сім'ї.

Мета дослідження: Визначити можливості та обмеження проективної методики «Малюнок сім'ї» при вивченні міжособистісних стосунків у сім'ї та порівняти її особливості з проективною методикою «Дім. Дерево. Людина».

Гіпотеза дослідження. Діагностика міжособистісних стосунків у сім'ї за допомогою проективної методики « Малюнок сім'ї» ефективна лише при умові порівняльного аналізу її з аналогічними методиками для

діагностики проблем сімейного спілкування – Р.Жіля, Г.Лірі, тестом М.Люшера, в даному випадку методики «Дім.Дерево.Людина» Дж.Бука.

Завдання дослідження.

- з'ясувати суть поняття «проективні методики» у психологічній літературі;
- проаналізувати наукову літературу з проблем використання проективних методик при вивченні міжособистісних стосунків у сім'ї, зокрема таких як «Малюнок сім'ї» та «Дім. Дерево. Людина».
- вивчити значення та зробити діагностику можливостей та обмеження проективної методики «Малюнок сім'ї».
- порівняти можливості методик «Малюнок сім'ї» і «Дім. Дерево. Людина» при вивченні міжособистісних стосунків у сім'ї.

Методологічні та теоретичні основи дослідження. Методологічною основою дослідження стали наукові праці щодо проективних методик таких вчених як Ф.Гудінаф - «Измерение интеллекта с помощью рисунка» (1926), Бернса Р.С, Кауфмана С.Х – «Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки», О.Т Соколової «Проективные методы исследования личности».

Результати вивчення проективних методів подані у працях Л.Ф.Бурлачука, А.Корнера, Г.Ліндсея, Б.Мурштейна, Ю.С.Савенко, та ін.

Окремі аспекти роботи базуються на дослідженнях вітчизняних вчених - Огороднійчук З. В, Кротенко В. І, Олефір В. П, Михайлик Л. М. вміщених у праці “Психологічні малюнкові тести”.

Методи та організація дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано методи емпіричного дослідження - порівняльний аналіз різноманітних підходів до використання малюнкових тестів, узагальнення теоретичних та емпіричних даних з проблеми вивчення проективної методики «Малюнок сім'ї», аналіз літератури, що висвітлює питання застосування проективних методик при вивченні міжособистісних стосунків у сім'ї.

Дослідження міжособистісних стосунків у сім'ї здійснювалося за допомогою проективних методик «Малюнок сім'ї» та «Дім. Дерево.Людина.»

«Малюнок сім'ї» за У.Вольфом пропонує системний підхід до аналізу результатів. Для цього загально визнані показники малюнків були згруповані в ряд симптомоконплексів, кожний з яких характеризував

окрему особистісну рису або особливості взаємин з навколишніми. Для кожного показника малюнка передбачена оцінка в балах, що залежить від його виразності й значущості для тої характеристики, до якого цей показник віднесений.

При використанні методики «Малюнок сім'ї» - дітям пропонували зобразити на малюнку свою родину. Процедура : дитині дають аркуш паперу і олівці.

Проективна методика дослідження особи «Дім. Дерево.Людина.» була запропонована Дж. Буком в 1948 р. Тест призначений як для дорослих, так і для дітей, можливе групове обстеження.

Обстежуваним пропонувалося намалювати будинок, дерево і людину в одному малюнку, в одній сцені, що відбувається.

Процедура : дитині дають аркуш паперу і олівці. Дослідження проводилося серед дітей дошкільного віку(5-броків) в дитячому садочку № 28 м.Житомира. Вибірка складала 20 дітей.

Час дослідження – 30 хвилин, повторних досліджень не відбувалося.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки (20 осіб), застосуванням методів, релевантних меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теретичне значення дослідження. Розширено погляди на психодіагностичні та психокорекційні властивості малюнку з подальшим їх психоаналізом, обґрунтованні психодіагностичні спроможності психомалюнків .

При вивченні міжособистісних стосунків сім'ї за допомогою проєктивних методик «Малюнок сім'ї» та «Дім.Дерево.Людина.» здійснено порівняльний аналіз можливостей даних методик. Виявлено їх ефективні можливості і обмеження для характеристики родинного клімату дітей. Виокремлено спільні цілі та недоліки даних методик на практиці. Показано переваги психомалюнків у вивченні міжособистісних стосунків у сім'ї.

Практичне значення. Проективні методики з використанням тематичних психомалюнків може використовуватись психологами - практиками у професійній діяльності для вивчення міжособистісних стосунків у сім'ї. Результати дослідження можуть бути використані з метою вдосконалення психодіагностичного та психокорекційного інструментарію надання дітям та родині практичної допомоги психологом.

Розділ І. Теоретичний аналіз історії розвитку проєктивного методу в психодіагностиці

1.1 Застосування і використання проєктивних методик в психодіагностиці

1.1.1 Історія проєктивного методу. Наукове обґрунтування та класифікація проєктивних методик.

Джерела проєктивної техніки варто шукати в дослідженнях Ф.Гальтона, який вивчав асоціативний процес. Гальтон першим переконався в тім, що так звані вільні асоціації такими не є, а визначаються минулим досвідом особистості. Пізніше К.Г.Юнг, що також звернувся до асоціацій, створює тест, який дозволяє актуалізувати часто сховані переживання - комплекси особистості.

У своїх дослідженнях він довів, що типи особистості розрізняються не тільки у психічно хворих, але також і у цілком нормальних людей. На основі його типології було створено соціоніку, а також ряд інших популярних тестів, зокрема - МВТІ, тест Кірсі, тест Айзенка та ін.

В Америці Г.Кент і А.Розанов (1910) намагалися діагностувати психічні розлади на основі нетипових вільних асоціацій, відтворених у відповідь на список зі 100 слів. З цього майже нічого не вийшло, оскільки багато пацієнтів, наприклад хворі епілепсією, практично не давали таких асоціацій. Важливим наслідком цієї роботи було те, що Кент і Розанов, обстеживши біля тисячі людей, склали великий список асоціацій здорових людей (типові відповіді).

Наприкінці ХІХ - початку ХХ ст., прагнучи досліджувати уяву, Ф.Е.Рибоков у Росії, А.Біне у Франції, а також інші психологи експериментували з аморфними кольоровими і монохромними чорнильними плямами, що, як і хмари, нагадували людей, тварин, різні події життя. У цьому ж ряду стоять і роботи, у яких фантазія стимулювалася спеціально підібраними сюжетними картинками. Психологам і психіатрам було добре відомо, що розповіді їх підопічних за «плямами», сюжетними картинками дають можливість судити про потреби, інтереси особистості, патології обстежуваних.

Перша проєктивна методика тобто та, котра ґрунтувалася на відповідній теоретичній концепції - психологічній концепції проєкції,

з'явилася в 1938 р. і належить американському психологові Генрі Мюррею, авторові знаменитого тесту тематичної апперцепції (ТАТ).

Поняття «проекції» з'являється вперше в психоаналізі і належить З.Фрейду (1894). Він вважав, що неврози виникають у тому випадку, коли психіка не може опанувати ендогенно розвинені сексуальні збудження, і в цьому випадку відбувається проекція цього збудження у зовнішній світ. По Фрейду, враження дитинства, отримані перш за все в сім'ї робить вирішальний вплив на формування характеру людини, його психологічного складу і визначають його поведінку наступні роки.

Проекція – процес і результат збагнення і породження значень, які заключаються в свідомому і несвідомому перенесенні суб'єктом власних якостей або станів на зовнішні об'єкти.

Розрізняють декілька видів проекції :

- Проекція класична або захисна,
- Проекція атрибутивна;
- Проекція аутистична.

Під проекцією нерідко розуміється не тільки засіб психологічного захисту, але і обумовленість процесів сприйняття слідами пам'яті всіх минулих сприймань. Згідно Фрейду проекцією називають два істотно різноманітних явища, які об'єднуються неусвідомленістю трансформацій, яким піддаються вихідні потяги, - в свідомості ж виступає лише продукт цих трансформацій.

Пріоритет у використанні терміна «проекція» для позначення особливої групи методів належить Л. Франку, що виділив ряд загальних ознак у деяких відомих на той час технік оцінки особистості.

Франкл розробив класифікацію проєктивних методик:

1. Конститутивні(плями Роршаха), використовується найчастіше в психіатрії, де хворий переносить свої внутрішні установки, прагнення, очікування на тестовий матеріал;
2. Конструктивні – пропонуються оформлені деталі, із яких необхідно створити осмислене ціле і пояснити його(сценотест), або інтерпретаційні – інтерпретація певного сюжету, або того, що було до певної події (ТАТ- Г. Мюррей);
3. Катартичні (ігровий катарсис) - програвання ситуацій, щоб усвідомити їх;
4. Рефрактивні – діагностика особистості за допомогою загальноприйнятих методів комунікації(мова, почерк тощо);

5. Експресивні («Дім- Дерево- Людина», « Неіснуюча тварина», «Малюнок сім'ї»);

6. Імпресивні – для дослідження емоційної сфери особистості (Тест Люшера);

7. Адитивні - від обстежуваного вимагається завершення речення, розповіді чи історії (тест «Вільної асоціації», тест «Незакінчені речення»).

Проективні методики – ще один клас суб'єктивних методик. Характерною рисою всіх методик цього типу – є невизначеність, неоднозначність стимульного матеріалу (наприклад, малюнки), який досліджуваний повинен інтерпретувати, завершити, доповнити.

Проективні методи характеризуються малою стандартизованістю проведення всієї процедури обстеження і тлумачення даних, що, за думкою спеціалістів, цілком виправдано, оскільки вивчаються глибинні індивідуальні особливості особистості, обстеження яких потребує гнучкої тактики і неординарного підходу до аналізу отриманих результатів.

Для оволодіння технікою роботи з проективними методиками потрібно багато часу, оскільки в деякому значенні ця процедура потребує поряд з високою професійною кваліфікацією, творчого підходу до кожного випадку, що, як правило, приходить з досвідом роботи, нагромадженням великої маси емпіричних даних.

Суттєва ознака проективних методик – використання механізму в проекції. На відмінну від тестів інтелекту, в цих методиках вірних або невірних відповідей немає. Проекція – процес і результат збагнення і породження значень, які заключаються в свідомому і несвідомому перенесенні суб'єктом власних якостей або станів на зовнішні об'єкти.

На жаль, через низький рівень методичної культури, серед практичних працівників дотепер популярні паранаукові проективні тести, при проведенні яких (і головне - при інтерпретації результатів) не дотримані необхідні атрибути наукової технології. Ще раз підкреслимо, що з науково-технологічної точки зору проективні методики – це різновид методу експертних оцінок, вони повинні задовольняти всім вимогам цього методу.

1.1.2 Застосування методики «Малюнок сім'ї» у системі проєктивних методів психодіагностики

Практичне вивчення взаєностосунків у сім'ї неможливе без застосування конкретних методів психологічної діагностики.

Методики психодіагностики групують за різними критеріями. Виходячи з структурних особливостей методик, виокремлюють чотири групи методів діагностики ставлення батьків до дітей - *бесіда та інтерв'ю, проєктивні методики, опитувальники, цілеспрямоване або включене спостереження реальної поведінки і взаємовідносин.*

Слід зауважити, що не всі методи підлягають такій класифікації, деякі поєднують у собі елементи різних груп методів. Малюнок дитини може розглядатися як своєрідне інтерв'ю, отримане з допомогою художніх засобів, а відмінністю цього інтерв'ю є його проєктивний характер, оскільки в малюнку не рідко проявляються такі емоційні переживання дітей, які ними повністю не усвідомлюються або про які діти не хочуть розповісти.

Серед методик вивчення міжособистісних відносин у системі „батьки-дитина” очима дитини найбільш популярними є *графічний тест „Соціограма сім'ї (Е. Ейдемільер, В. Юстіцкіс), тест М.Люшера, проєктивні методики „Малюнок сім'ї”, «Сім'я, яку б мені хотілося мати»*, які широко використовуються у численних дослідженнях взаємодії завдяки простоті процедури проведення й точності показників, що одержуються в результаті роботи. Практика роботи з дітьми 5-6 років засвідчила ефективність використання малюнків на різні теми („Наш дім”, „Дім”, „Свято”).

Широко відомі також проєктивні методики *Р.Жіля та Т.Лірі, що досліджують міжособистісні відносини дитини і її сприйняття внутрішньосімейних стосунків .*

“Кінетичний малюнок сім'ї” займає особливе місце серед проєктивного психолого-педагогічного інструментарію, оскільки малюнок для дитини є не мистецтвом копіювання предметів дійсності, а мовленням, через яке вона відтворює не те, що бачить, а те, що знає, тобто, свій внутрішній план свідомості.

Така ситуація є особливо показовою для дитини у віці від 5 до 10 років, коли комунікативний потенціал її усного й писемного мовлення є

недостатньо розвиненим, щоб виразити всю різноманітність вражень від речей та інформації, ситуацій і подій реального й фантастичного змісту, з якими вона стикається.

Дані проективні методики мають значні можливості в дослідженні індивідуальних проявів особистості та вивченні міжособистісних стосунків у сім'ї. Проте вони не завжди відповідають вимогам психометричних інструментів, оскільки не виключають впливів на відповіді людини в проективному тесті багатьох ситуаційних факторів: інструкцій, особистості експериментатора, стимулів, тимчасових станів суб'єкта тощо.

Крім цього, існує проблема надійності та валідності проективних тестів, оскільки у процесі їх використання спостерігається нестабільність результатів та суперечливість інтерпретацій даних.

Однак, безумовно позитивним моментом проективних методів є те, що вони полегшують демонстрацію таких змістовних моментів внутрішнього світу суб'єкта, які він часто не в змозі висловити прямо, і допомагають зорієнтуватися у складних властивостях особистості, які часто не підлягають точному виміру або оцінці.

Використання проективних методів потребує широкої теоретичної підготовки психолога та наявності практичного досвіду з реалізації методик конкретного типу.

Психолог-діагност несе всю повноту відповідальності за можливий моральний збиток, в тому числі за збиток для соматичного і нервово-психічного здоров'я, який може бути причинений досліджуваному при неправильному проведенні психодіагностичного обстеження. Тому проводити психодіагностичні обстеження має право тільки кваліфікований і підготовлений спеціаліст. Це один із етичних принципів психодіагностики (принцип об'єктивності, конфіденційності, принцип психопрофілактичного виложення результатів, принцип забезпечення суверених прав особистості).

Для підвищення надійності інтерпретації проективних методик в дуже важливих діагностичних випадках запрошують декілька незалежних експертів – психологів, і визначене заключення робиться тільки в тому випадку, якщо оцінки збігаються.

1.2 Значення проєктивних методик для діагностики особистості

1.2.1 Можливості малюнкових проєктивних тестів при діагностиці особистості 5-6 років.

Малюнкові проєктивні тести («Малюнок сім'ї», «Дім. Дерево. Людина.») застосовуються у роботі з дітьми, які в силу вікових особливостей не завжди можуть описати свої почуття, стан душі та ставлення до значимих подій, що з ними відбуваються. Це зумовлено недостатнім розвитком словникового запасу, невмінням правильно сформулювати свою думку, а часто й нездатністю (вона нерідко прослідковується й у дорослих) зосередитися на своєму внутрішньому світі.

Перші спроби використання в роботі з дітьми зображувальних прийомів як психотерапевтичного й психокорекційного інструменту, а також з метою стимуляції їх психічного розвитку мали місце ще в першій половині XIX століття. На Заході подібна практика отримала поширення зокрема в роботах Г. Ріда, Е. Крамера.

Психологи давно помітили, що, використовуючи проєктивні малюнкові техніки в роботі з дітьми, необхідно брати до уваги певну специфіку дитячого внутрішнього світу. Одна із особливостей маленького клієнта полягає в тому, що йому в більшості випадків важко вербалізувати свої проблеми й переживання. Для нього природною є невербальна експресія, у тому числі й образотворча. Це особливо важливо тоді, коли в дитини є мовні розлади. Слід брати до уваги й те, що діти більш спонтанні і менш здатні до рефлексії своїх почуттів і вчинків. Їх переживання більш безпосередньо, невимушено й жваво проявляються в зображувальній продукції, ніж у словах. Відображені в ній, воно легко доступні для сприймання й аналізу.

Мислення дитини більш образне й конкретне, ніж мислення більшості дорослих, тому вона використовує образотворчу діяльність як спосіб осмислення дійсності і своїх взаємовідносин з нею. За малюнком дитини можна судити про рівень її інтелектуального розвитку і ступінь психічної зрілості.

Суттєвою особливістю є ще й те, що малюнкові матеріали й предмети ігрової діяльності є для дитини більш важливими партнерами

комунікації, ніж психолог. Дитина проявляє щодо них характерні для себе і пов'язані з особистим досвідом способи побудови стосунків, ті чи інші емоційні реакції, у яких очевидні прояви переносу. Це давно було помічено дитячими психологами й використовується в розробці різних методик, що дозволяють налагодити контакт з дитиною за допомогою предметів і матеріалів її ігрової діяльності (М. Клейн, М. Мілнер, Д. Віннікот, М. Ловенфельд).

Оптимальними методами діагностики особистості 5-7 років є проєктивні малюнкові тести “Будинок – Дерево – Людина”, “Кінетичний малюнок родини”, оскільки вони мають високу інформативність, зручні в застосуванні, а також враховують вікові особливості особистості дитини. Образний зміст і смисл графічного зображення в узагальненій формі передають і образ світу, і ставлення до нього, і особистісний досвід, і переживання суб'єкта. Методика вимагає спеціального аналізу самого малюнка, співвіднесеного з аналізом індивідуально-особистісних особливостей його автора.

Діагностика дитини має бути нерозривно пов'язана з наданням подальшої психологічної допомоги. В психологічній практиці діагностика і власне допомога дитині (у тому числі психокорекція, консультування) почасти виявилися розділеними між собою. Сьогодні існує вузька спеціалізація як у межах діагностики, так і в межах власне психотехнічної практики, що негативно позначається на стані справ у практичній психології загалом і в роботі з дошкільниками особливо.

По-перше, для дитини дуже важливий емоційний контакт, що встановлює психолог перед психологічним тестуванням, важлива людина, з якою вона спілкується, цього ж вимагають умови і психологічної допомоги.

По-друге, та інформація, яку одержує психодіагност про дитину, дуже важлива, і передати її у всіх тонкощах і точності іншому психологові, що буде проводити консультування практично неможливо.

Обов'язково буде втрачатися інформація про поведінку дитини під час діагностики, про її коментарі при виконанні завдань методики, про специфіку її взаємодії з експериментатором чи з групою однолітків, якщо це групове тестування, тощо. Отже, практичний психолог може намітити ефективні методи психологічної допомоги, якщо буде спиратися на результати психологічної діагностики: чи це буде проста бесіда, чи ж

розвивальна гра, чи ж спрямоване малювання, конструювання, ліплення тощо.

Досвідчений фахівець із проєктивних малюнків Т.С. Яценко відзначає, що малюнок надає можливість дитині виразити свої почуття, передати психологічні якості й особливості, міжособистісні відносини, власні зміни. Уже сам процес зображення, передача особистісно значущого матеріалу мовою фарб може відігравати позитивну роль, сприяти усвідомленню внутрішнього світу, конфліктів, проблем, виділенню в них суттєвого".

С. Кратохвілл виділяє в створенні проєктивного малюнка дві частини: малювання (15-30 хвилин) і дискусію. Автор вважає, що не потрібно орієнтуватися на пошук найбільш "правильної" інтерпретації. Тлумачення мають значення тоді, коли допомагають учасникам або створюють передумови для необхідних чи бажаних змін їхнього стану.

Т.С. Яценко вважає, що проєктивний малюнок може бути використаний психологом-діагностом:

- з психодіагностичною і методичною метою;
- для адекватного зображення суб'єктом труднощів спілкування, в тому числі у сім'ї;
- для контролю за характером групового процесу (його навчальною цінністю) і характерологічними змінами учасників;
- для подолання кризової ситуації.

Принципи застосування малюнка в дитячій психологічній діагностиці розробили відомі психологи Л. Шванцера та Й. Шванцера. Вони такі:

- Психолог, який працює в дитячій діагностиці, повинен бути в змозі класифікувати малюнок з позиції змістових характеристик особистості дитини, рівня її розвитку (показники загальних здібностей), відхилень розвитку (показники органічних і функціональних аномалій) та з позиції незвичайних ознак (креативні показники). Але чим старша дитина, тим менш надійним показником її розумового розвитку є малюнок.
- Для дітей дошкільного віку й деяких молодших школярів малювання є грою, тому й ситуація діагностики повинна бути організована як ігрова діяльність.
- При виконанні серії обстежень потрібно використовувати єдине методичне забезпечення (однаковий формат паперу певної зернистості, олівці певної твердості і кольорів, пастелі однакових відтінків).
- У ході обстеження необхідно фіксувати такі обставини, як дата, час

обстеження, освітлення, адаптованість дитини до ситуації, рівень її домагань, вербальний супровід малювання, загальне бачення завдання, спосіб тримання олівця, повертання малювальної площини, інші.

- В індивідуальній діагностиці слід виходити насамперед із тих малюнків, за виникненням яких була можливість спостерігати.

Малюнок ніколи не повинен бути єдиним відправним пунктом інтерпретації. Виявлені за його допомогою проєктивні тенденції необхідно перевіряти за допомогою інших методів обстеження.

Малюнок сім'ї, створений дитиною, підкаже досвідченому психологу, чи страждає хтось в родині від насильства та взагалі наскільки в ній комфортні стосунки. Малюнок для діагностики родинного “клімату” психологи найчастіше використовують у роботі з молодшими школярами, адже дітлахи цього віку ще не здатні формулювати змістовні відповіді на запитання фахівців чи тестів.

Такий малюнок — це відображення підсвідомого бачення дитиною своєї родини, те, що вона відчуває, проте не завжди може виразити словами. Тому змістовне навантаження несе кожна деталь — і кольорова гама, і величина постатей, і те, кого з членів родини школяр почав зображати першим, і те, що він говорить в процесі самої роботи.

Для правильної інтерпретації потрібні уважність та досвід, також додаткове використання інших методів. Тобто психолог-професіонал зробить остаточні висновки лише після бесіди з самою дитиною, її батьками, класним керівником, після з'ясування соціальних умов, у яких мешкає школяр.

Використання малюнкових технік у якості як проєктивних, так і суто тестових методик не дає бажаного результату. Застосування традиційного тестового підходу до інтерпретації образної продукції обмежує можливості її використання для вивчення глибинно-психологічних феноменів, отже, й реалізацію цілісного підходу у пізнанні психічної реальності.

1.2.2 Проективний малюнок як метод психокорекції міжособистісних стосунків у сім'ї

Психокорекційні технології – це сукупність знань про способи і засоби проведення психокорекційного процесу.

Психокорекційний процес – складна система, що включає в себе як стратегічні, так і тактичні задачі. В тактичні задачі входить розробка методів і психокорекційних технік, форма проведення корекційної роботи, підбір і комплектування груп, тривалість і режим занять.

Корекційна робота з дитиною повинна будуватися не як просте тренування вмінь і навичок, не як окремі вправи по вдосконаленню психологічної діяльності, а як цілісна усвідомлена діяльність. При цьому необхідно проводити корекційну роботу як із самою дитиною по зміні її окремих психологічних утворень, так і з умовами життя, виховання і навчання, в яких знаходиться дитина.

Особливий психокорекційний ефект забезпечує методика цілісного аналізу комплексу тематичних малюнків, через які вдається проникати в глибинні аспекти психіки, пов'язані з об'єктивуванням внутрішніх суперечностей суб'єкта. Це знаходить вираження в логіці несвідомого — когнітивній передумові "психологічних захистів".

Аналіз малюнків ми будемо, спираючися на феноменологічний підхід, який передбачає врахування розуміння малюнка самим автором. Тому вміння аналізувати малюнки межує з мистецтвом, яким потрібно оволодівати в самій практиці. Інтуїція дослідника розвивається в процесі багаторічної праці, в результаті чого виробляється здатність до бачення й прогнозування психіки в несвідомих її проявах, об'єктивованих малюнком.

Хоча методика цілісного аналізу комплексу психомалюнків і зародилася в царині групової психокорекції, вона дає такий сильний психодіагностичний ефект, який починає конкурувати з груповим психокорекційним. А за глибиною, цілісністю й системністю психодіагностичних висновків дуже часто навіть перевершує груповий ефект. Особливо це проявляється в роботі з дітьми потайними, неконтактними, сором'язливими, які відчують непереборні труднощі у вербалізації думок і почуттів та в рефлексивній активності загалом. У такому випадку виручає малюнок.

У процесі цілісного аналізу комплексу тематичних психомалюнків психологи наближаються до психоаналізу в його базових концептуальних параметрах завдяки тим результатам, які неминуче продукувались такою роботою.

Стосовно корекційної роботи фактор взаємин між психологом і дитиною пов'язаний перш за все з наступними функціями психолога:

а) створенням атмосфери високої терпимості й безпеки, необхідних для вільного прояву дитиною свого внутрішнього світу – як у художній роботі, так і в інших формах експресивної поведінки;

б) структуруванням і організацією діяльності дитини, що досягаються за рахунок формування певної системи правил її поведінки, фокусування її уваги на образотворчій роботі, регулювання кількості і якості матеріалів, що використовуються дитиною, вивчення певних способів роботи з ними;

в) встановлення з дитиною емоційного резонансу, необхідного для взаємного обміну почуттями, образами й ідеями, тобто для “діалогу” з дитиною, який здійснюється як прямо – з використанням вербальних і невербальних засобів комунікації, так і опосередковано – за допомогою зображувальних матеріалів і продукції;

г) використання психологом різних інтервенцій, які покликані надати дитині емоційну підтримку, допомогти їй висловити свої почуття й думки.

Отже, позитивні сторони малюнкових тестів пов'язані з відчуттям дитиною контролю над ним, підвищенням самооцінки і зміною сприймання свого “Я”, проясненням незрозумілих переживань.

Нині існує багато описів психомалюнкових методик та їхніх тестових інтерпретацій. Це засвідчує книга Є.С. Романової, О.Ф. Потьомкіної, в якій авторки докладно висвітлюють графічні методи та їхні можливості в ідентифікації особливості людини. Графічний “продукт” вони зводять до двох різновидів: методу психографічного аналізу тексту й психодіагностичних малюнкових тестів.

Авторки зосереджують увагу на тому, що малюнки втілюють багатоманітність “сигналів”, які використовуються психологом для побудови діалога. Не можна не погодитися з тезою, що графічні методи не варто застосовувати ізольовано від інших методів. Важливо й те, що акцентується увага на відсутності єдності поглядів на інтерпретацію результатів психографічного дослідження.

Розділ II. Емпіричне дослідження міжособистих стосунків у сім'ї за допомогою проективної методики «Малюнок сім'ї» .

2.1 Методичні підходи до організації експериментального дослідження міжособистісних стосунків у сім'ї.

Графічні проективні методики широко застосовуються у практичній психології. Серед проективних методик особливої популярності набули малюнкові методики, що використовуються психологами і для дослідження взаємовідношень у сім'ї (В.Вольф, Д.Кауфман, М.М.Кольцова, У.Лео, І.Корман, В.Халс, Г.Т.Хоментаска та ін.).

Метою нашого експериментального дослідження було вивчення міжособистісних стосунків у сім'ї дітей дошкільного віку (5- б років) , з'ясування внутрішньосімейних відносин, рівень психологічного дискомфорту.

У дослідженні брали участь 20 дітей (10 хлопчиків і 10 дівчаток).

Під час експерименту використовувалися наступні методики:

- проективні методики «Малюнок сім'ї», «Дім.Дерево.Людина», метою яких служить виявлення особливостей сприйняття і переживання дитиною внутрішньосімейних відносин, визначення відношення дитини до кожного члена родини, дослідження образу себе і образу батьків.

Експериментальне дослідження включає аналіз малюнків дітей експериментальної групи.

Аналізуючи малюнки зі зображенням сім'ї, ми насамперед виокремили найхарактерніші ознаки, що можуть свідчити про особливості емоційної сфери досліджуваних:

- I – відсутність на малюнку автора
- II – особливості розміру фігур автора
- III – розміщення на малюнку фігур автора
- IV – спеціальні ознаки конкуренції
- V – розмір фігур усіх членів сім'ї;
- VI – загальний емоційний фон малюнка;
- VII – інші спеціальні ознаки малюнка сім'ї.

2.2 Методика та організація дослідження.

Дослідження міжособистісних стосунків у сім'ї ми здійснювали за допомогою двох проєктивних методик «Моя сім'я» - Бернс Р.С., Кауфман С.Х.. та «Дім.Дерево.Людина.» - Дж. Бук.

Застосування методики «Кінетичний малюнок сім'ї» відбувалося з метою дослідження міжособистісних стосунків у сім'ї, виявлення конфліктності, тривожності, ворожості та почуття неповноцінності.

Цей тест дає інформацію про суб'єктивну сімейну ситуацію досліджуваної дитини. Він допомагає виявити ставлення дитини до членів сім'ї, сімейні стосунки. Для тесту КМС розроблена система кількісної оцінки, виділено 5 симптомомокомплексів.

- 1) Сприятлива сімейна ситуація (спільна діяльність усіх членів сім'ї, адекватне розташування людей на аркуші).
- 2) Тривожність (штриховка, лінії з сильним натиском, стирання, подвійні чи переривчасті лінії, підкреслювання окремих деталей).
- 3) Конфліктність (бар'єри між фігурами, витирання окремих фігур, відсутність головних частин тіла, виокремлення окремих фігур або їх ізоляція, член сім'ї, що стоїть спиною, переважання речей).
- 4) Почуття неповноцінності (автор малюнка непропорційно маленький, розташування фігур у нижній частині аркуша, лінія слабка і переривчаста, ізоляція автора від інших, відсутність автора, автор стоїть спиною).
- 5) Ворожість (одна фігура на іншому аркуші або на протилежному боці папера, агресивна позиція фігури, закреслена фігура, деформована фігура, обернений профіль, руки, розведені в сторони; пальці довгі, підкреслені).

Процедура дослідження даних методик подібна і проста.

В першому випадку дітям пропонувалося намалювати свою сім'ю. Можливі два варіанти інструкції: «намалюй свою сім'ю» чи «намалюй себе і свою сім'ю». Ми надаємо перевагу першому варіантові, який дає дитині більшу свободу (зокрема право НЕ малювати себе взагалі). Після того, як малюнок завершено, дитину просять ідентифікувати фігури.

В другому випадку обстежуваним пропонується намалювати будинок, дерево і людину. Потім проводиться опитування по розробленому плану. Пропонований матеріал: чистий лист паперу, простій олівець, кольорові олівці і гумка.

Для методики «Будинок-дерево-людина» були виділені 8 характеристик, які можна оцінити з її допомогою. Це незахищеність, тривожність, недовіра до себе, почуття неповноцінності, ворожість, конфліктність, труднощі в спілкуванні й депресивність.

Під час малювання фіксувалися послідовність зображення, спонтанні вислови, стирання, емоційні реакції. При необхідності інструкція повторювалася або використовувалося нагадування: "Те, що ти малюєш, відноситься до нашої теми "Моя сім'я"?"

Після виконання завдання ми прагнули одержати максимум додаткової інформації в ході бесіди з дитиною з наступних питань:

- Скажи, хто тут намальований ?
- Де вони знаходяться ?
- Що вони роблять ?
- Який у них настрій (або: їм весело або сумно, чому)?

Фіксувалися також такі особливості малюнка сім'ї, як:

- послідовність зображення;
- склад намальованої сім'ї, послідовність зображення членів сім'ї;
- відстань між окремими членами сім'ї;
- відмінності зображення членів сім'ї;
- стиль спілкування усередині сім'ї;
- колірна гамма;
- розташування малюнка на листі.

Дослідження проводилося в дитячому садочку №23 м.Житомира.
Час дослідження по тривалості- 30 хв .Початок експерименту о 9 год.
ранку. Повторне дослідження не відбувалося.

Розділ III. Аналіз результатів дослідження.

Порівняння можливостей та обмежень проєктивної методики «Малюнок сім'ї» з проєктивною методикою «Дім.Дерево.Людина.»

Під час дослідження ми мали можливість простежити вплив сімейної психологічної атмосфери, яка панує в родині, на кожну окрему дитину, залученої до дослідження. Для того, щоб вплинути на поведінку батьків з дітьми в сім'ї та з іншими членами родини, на стиль виховання, ми мали одержати певні факти, окрім відгуків вихователів дитячого садка. Для цього дітям віком від 5 до 6 років ми запропонували зобразити на малюнку свою родину. До середини дитинства дитина пов'язана тісними емоційними зв'язками з батьками (чи з людьми, які її замінюють). Особливості впливу сімейних взаєностосунків на дітей цього віку ми й мали намір простежити.

Вибірка складала 20 дітей. Один хлопчик (6 років) не погодився виконувати завдання. Пояснення: „Не хочу! Можу намалювати щось інше, або піду гратися”. Ми робимо висновок, що дитині неприємні стосунки, які склалися в родині; можливо, недавно трапилася якась подія в сім'ї, на яку дитина так реагує – не хоче згадувати.

Аналіз важливих елементів малюнка за тестом „Моя сім'я”

Таблиця 3.0

Кількість дітей (%)	Елементи малюнка
36 %	Не намалювали себе чи одного з членів родини (батька, матір, сестру, брата).
20 %	Маленький зріст автора та розташування його у нижній частині аркуша.
30 %	Велика дистанція між членами сім'ї.
34 %	Наявність додаткових деталей (сонечко, райдуга).
26 %	Затемнення елементів малюнка чи стирання.

Узагальнюючи результати нашого дослідження можемо стверджувати, що частіше за все психологічні труднощі дитини виходять з сім'ї, вони обумовлені нервово-психічним станом батьків та їх ставленням до дітей і

життя взагалі.

Як з'ясувалося, дуже поширеною особливістю малюнків є зображення неповного складу сім'ї. При цьому найчастіше дитина не малює саме узалеженого члена родини. Часто діти не зображували себе або, навпаки, малювали лише себе. Такі малюнки свідчать про емоційне відчуження, конфліктність у родині, так би мовити, з різним забарвленням.

Якщо дитина не малює узалеженого члена сім'ї, то це означає, що вона звинувачує у сімейних проблемах саме його, виражає агресію до нього. Дитина, яка відмовляється або “забуває” намалювати себе, дуже ймовірно, відчувається винною у несприятливій сімейній ситуації.

Дитина, яка малює лише себе, схильна до засвоєння стратегії “загубленої дитини”.

Порівняльний аналіз малюнків дітей за даними проєктивними методиками «Малюнок сім'ї» та «Дім.Дерево.Людина» показав наступні результати.

Симптомокомплекс - сприятлива сімейна ситуація (табл. 3.1)

Таблиця 3.1.

Сприятлива сімейна ситуація

Виділені показники	Методика «Моя сім'я» (%)	Методика «Дім.Дерево.Людина» (%)
Зображення всіх членів сім'ї	25%	10%
Зображення першими людей	55%	20%
Загальна діяльність всіх членів	30%	20%
Відсутність ізольованих членів	10%	20%
Хороша якість ліній	60%	40%

Отже, сприятлива сімейна ситуація, що включає зображення веселих осіб, застосування яскравих колірних відтінків, зображення спільної діяльності всіх членів родини, хорошу якість ліній, має невисокі показники

в обох методиках, що взагалі нехарактерно для дітей, які живуть в благополучних родин.

Наявні малюнки, де дитина «забула» зобразити батьків або інших членів сім'ї. Наймовірніше, саме «забуті» персонажі і є джерелом його дискомфорту і переживань.

Малюнків з конфліктною, «проблемною» родинною атмосферою більше, аніж з радісною, гармонійною. Приміром, під час дослідження з-поміж двадцяти дітей лише четверо вклали у зображення своєї сім'ї позитивний підтекст. Скажімо, на малюнку однієї з дівчаток — члени родини, котрі взялися за руки. Навколо — дерева та квіти, обличчя усміхнені.

Дуже часто, майже на кожному малюнку проступає авторитарне поводження батьків із дитиною і навіть застосування сили, що виражене надміру великими руками.

Застосовують яскраві колірні відтінки 65 % дітей. Зображення першими різних предметів, а не людей, на багатьох малюнках говорить про емоційну заклопотаність сімейною ситуацією. Діти ніби відкладають малювання членів сім'ї, а зображують речі, які не наповнені сильною емоційною значущістю (машини, будинки, геометричні фігури, предмети побуту).

2. Симптомокомплекс– тривожність (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Ознаки тривожності

Виділені показники	Методика «Моя сім'я» (%)	Методика «Дім.Дерево.Людина» (%)
Наявність штрихування	50%	60%
Лінія обводки	45%	35%
Лінія з сильним натиском	60%	90%
Перебільшена увага до деталей	75%	45%
Стирання	15%	40%

Таким чином, малюнки з проєктивної методики «Дім.Дерево.Людина» відрізняються більшою наявністю ліній з сильним натиском, сильним штрихуванням, перебільшеною увагою до деталей і слідами стирання.

75% дітей експериментальної групи почали малюнок із зображення різних предметів (кіл, трикутників, хмар, дерев, листя, сонця). Вони ніби "застрягли" на предметах або явищах навколишнього світу, зволікаючи почати момент малювання людей.

Про тривожність свідчить і підкреслене промальовування очей (60% і 90%), що говорить про наявність у більшості дітей страхів. Крім того, в малюнках зустрічається специфічна "тривожна лінія" - довга лінія, що складається з окремих дрібних штрихів (35%).

Тривожність і страх дітей відображають надміру заштриховані олівцями постаті батьків. Стосунки дітей з батьками, як свідчать малюнки, не надто близькі — часто їхні постаті зображені відокремлено одна від одної. До речі, вихователі стверджують що сьгоднішні батьки мало цікавляться внутрішніми переживаннями власних дітей, світом їхніх емоцій, тоді як дитина дошкільного віку потребує до себе особливої уваги.

3. Симптомокомплекс- конфліктність (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3

Виділені показники	Методика «Моя сім'я» (%)	Методика «Дім.Дерево.Людина» (%)
Бар'єри між фігурами	55%	40%
Виділення окремих фігур	75%	30%
Ізоляція окремих фігур	80%	15%
Переважання речей	75%	15%

Відсутність деяких членів сім'ї	70%	30%
---------------------------------	-----	-----

Конфліктність в сім'ї

Отже, про конфліктність і напружені взаєностосунки у сім'ї більшою мірою свідчить відсутність на малюнку деяких членів сім'ї (30% - експериментальної групи), ізоляція окремих фігур, а також виділення окремих членів сім'ї при одночасному збільшенні відстані між ними і дитиною.

5 % дітей відмовилися спочатку від малювання на задану тему, що говорить про негативне відношення, надмірну емоційну напругу дитини в сімейній ситуації, тенденції до витіснення цих відчуттів. Ці ж діти намалювали фігуру мами останньою. Показником конфліктності є також паузи перед малюванням тієї або іншої фігури (30%).

Відсутність основних частин тіла і особи (рук - 12%, рота - 20%, вух – 60%), зображення зредукованих пальців рук (55%), а також штрихування рук (30%) може свідчити про емоційну напруженість в соціальних контактах, пониженій практиці спілкування і поєднанні пониженої потреби спілкування з емоційною бідністю. Якщо автор пропустив добре відомі йому частини лица, то це, швидше за все - протест художника по відношенню до зображеного ним у такий спосіб члену сім'ї, що говорить про негативне відношення. Якщо малюк так зображає себе самого, то це може говорити про його відчуженість в сім'ї і про проблеми спілкування з оточуючими, зокрема з однолітками.

4. Симптомокомплекс - відчуття неповноцінності (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

Виділені показники	Методика «Моя сім'я» (%)	Методика «Дім. Дерево. Людина» (%)
Відсутність автора	10	5
Зображення себе останнім	30	20

Ізоляція автора від інших	60	60
Маленькі фігури	30	80
Розташування фігур на нижній частині листа	60	60

Більшість дітей (що не намалювали себе) одночасно з відчуттям знедоленої людини відчують відчуття провини за те, що не приймаються близькими. Відсутність автора на малюнку може бути наслідком переживань з приводу розлучення батьків, що є дуже важкою травмою для дитини. Майже завжди при цьому дитина вважає себе винуватцем подій, мріє повернути минулу стабільність в сім'ї, розставити все по колишніх, таких звичних, місцях. При цьому вона намагається «сховатися» від конфлікту, представити все так, як раніше. І це не може не відобразитися в малюнку, на якому звичайно присутні всі члени сім'ї, навіть якщо вони вже були.

Отримані результати малюнкових тестів свідчать про почуття відчуженості, що переживається дитиною, неповноцінність порушених сімейних відносин, емоційну залежність, відчуття невпевненості, потреби в захисті і турботі)..

Інші малюнки говорять про відчуття втрати свого "Я" і болісне переживання відсутності позитивних відносин з близькими. Це діти, що зображають себе (або інших членів сім'ї) у вигляді машин (10%). Лише 10% дітей "заявили" про необхідність визнання своєї значущості (детальніше зображення самого себе). 35% дітей використовували один і той же колір для зображення себе і своїх близьких (показник зливої зі всіма членами сім'ї).

5. Симптомокомплекс- ворожість в сімейній ситуації (табл. 3.5.)

Таблиця 3.5.

Виділені показники	Методика «Моя сім'я» (%)	Методика «Дім.Дерево.Людина» (%)
Агресивна позиція фігур	55%	35%

Деформована (нечітка) фігура	40%	30%
Руки розкинуті в сторони	65%	45%
Пальці рук у вигляді довгих паличок	15%	15%

Під час дослідження 40% дітей намалювали себе на відстані від першого зображеного члена сім'ї. З урахуванням раніше виділених несприятливих ознак, даний показник може свідчити про найбільш негативні емоції дитини по відношенню саме до цього члена сім'ї.

У 80% випадків це фігура, що зображує батька. Розкинуті в сторони руки, пальці у вигляді довгих паличок є ознаками агресивності в сімейній ситуації.

Розміщення малюнка дітьми на листі паперу дозволило нам одержати наступну інформацію: 60% експериментальної групи розміщують малюнок в центрі листа (потреба дбайливого контролю ради збереження психологічної рівноваги);

У більшості малюнках дітей присутня мама, більш ніж в 70% випадків малюнок чіткий, яскравий, промальований всі деталі, всі малюнки виконані кольоровими олівцями. Тато зустрічається більш ніж в 40% малюнків. Малюнки яскраві, чіткі, часто присутні прикраси, виділення кольором. В основному тато і мама розташовані на малюнках на відстані одне від одного, що може свідчити про дискомфортні стосунки між ними.

Сама дитина зустрічається більш ніж в 70% малюнків. Найчастіше це яскраві фігури, розташовані або на відстані від фігур батьків, або поряд з одним із них.

При порівняльному аналізі проєктивних методик виявлено, що дослідження міжособистісних стосунків в сім'ї краще здійснювати за допомогою методики "Малюнок сім'ї", тому що методика "Дім. Дерево. Людина" призначена більше для дослідження особливостей особистості і спрямовується на оцінку психічної зрілості, рівень інтелектуального розвитку дитини.

Визначення надійності даних проєктивних методик дуже часто виявляється досить проблематичним. У найбільшій мірі це пояснюється притаманною проєктивним тестам відносно слабкою стандартизацією показників та методів їх інтерпретації, типовою відсутністю нормативних даних. У більшості випадків багатозначність тлумачення показників

проективних тестів значно обмежує використання засобів кількісного аналізу надійності. Поряд з об'єктивними тестами та опитувальниками особистості надійність проєктивних тестів може визначатися на підставі реалізації загально відомих принципів.

Висновки

У курсовій роботі здійснено теоретичне узагальнення та діагностику можливостей і обмежень проєктивних методик, зокрема таких як «Малюнок сім'ї» та «Дім.Дерево.Людина».

Вимоги об'єктивності задовольнялися через стандартизованість, надійність і валідність методик. Стандартизація процедури нашого дослідження забезпечувалась за рахунок одноманітності інструкції, протоколів, умов і порядку проведення обстеження. Стандартизація обробки результатів забезпечувалась дотриманням норм і правил оцінки: методика «Будинок-Дерево-Людина» включає кількісну оцінку протоколу дослідження, для методики «Малюнок сім'ї» здійснена аналогічна процедура кількісної обробки отриманих даних.

Перевірено на надійність і валідність проєктивну методику «Моя сім'я», яка діагностує особистісні проблеми дитини 5-6 років, а також сімейну ситуацію, в якій вона перебуває. Використання запропонованої методики сприяє здійсненню раннього прогнозу особистісних проблем дитини; отриманий з допомогою методики проєктивний матеріал про дитину може бути підставою для надання їй подальшої психологічної допомоги;

Важливо наголосити, що робота практичного психолога, повинна синтезувати два головних напрямки його діяльності: психодіагностику дитини і надання їй психологічної допомоги, що на сьогодні зустрічається не часто.

Робимо висновок, що в основу провідних концепцій психодіагностики і надання психологічної допомоги дітям дошкільного віку покладено вивчення особливостей розвитку особистості дитини. У віці 5-7 років основний вплив на становлення особистості має родина. Ми виходимо з того, що родина з найдавніших часів виступала культурним, ціннісним й інформативним полем для розвитку нових поколінь.

Особливої значущості набуває діагностування особистісних проблем дитини, що виникають у процесі її соціалізації і значенні сімейних взаємостосунків при цьому. Із психодіагностичних методик психологами з цією метою найчастіше використовуються проєктивні (для діагностики особистості дошкільника, як правило – малюнкові проєктивні методики).

Зазначимо, що на практиці при цьому виникають певні труднощі: 1) чим молодша дитина, тим обмеженішим буде судження щодо її

особистості; 2) інколи діти відмовляються малювати, пояснюючи це тим, що не вміють малювати або в них погано це виходить, інколи малюють щось інше всупереч інструкції.

Використання малюнкових технік у якості як проєктивних, так і суто тестових методик не дає бажаного результату. Застосування традиційного тестового підходу до інтерпретації образної продукції обмежує можливості її використання для вивчення сімейних взаємовідносин і їх впливу на психологічний простір дитини.

Загальноприйнятою є думка про недостатню об'єктивність проєктивної техніки, про невідповідність багатьох методик вимогам психодіагностичного інструментарію. У числі їхніх недоліків звичайно бачать відсутність або неадекватність нормативних даних, що призводить до труднощів і суб'єктивізму інтерпретації індивідуальних результатів коли психолог змушений довірятися своєму «клінічному досвіду».

Інший недолік полягає в тому, що в деяких проєктивних методиках відсутня об'єктивність у визначенні показників, часто незадовільними є коефіцієнти надійності. Спроби їх валідації страждають методичними недоліками через низький контроль умов експерименту, або через необґрунтованість статистичного аналізу, або через невірне формування вибірки.

Однак, незважаючи на відзначені недоліки, популярність і статус проєктивних методик практично не міняються. У першу чергу це пояснюється тим, що вони в меншій мірі піддаються фальсифікації з боку досліджуваного, чим опитувальники, і тому більше придатні для діагностики особистості. Ця перевага проєктивних методів пов'язана з тим, що їх ціль звичайно замаскована, і досліджувана особистість не може вгадати способи інтерпретації діагностичних показників і їхній зв'язок з тими або іншими проявами особистості; тому він не прибігає до маскуванню, перекручуванню, захисним реакціям при обстеженні. Крім того, проєктивні методи ефективні для встановлення контакту у роботі з маленькими дітьми, які, як правило, утягується в виконання творчого завдання.

Завершуючи дослідження про проєктивні методики діагностики, відзначимо, що незважаючи на критику в їх адресу й ряд методичних проблем, пов'язаних з ними, дослідження можливостей проєктивних методик тривають, іде пошук більше тонких способів аналізу.

Список літератури

1. Бернс Р.С., Кауфман С.Х. Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки./ Пер. с англ., Москва: Смысл, 2000. – 146с.
2. Беллак Л. О проблемах концепции проекции // Проективная психология: Пер. с англ. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. — С. 10–29
3. Беседин А.Н., Липатов И.И., Тимченко А.В., Шанарь В.Б. Книга практического психолога: в 2 частях. – Х.: РИП «Оригинал», фирма «Фортуна-пресс», - 1996.
4. Большой толковый психологический словарь. П-Я., Вече-Аст., Москва, 2000, 592с.
5. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика. – Спб.: Питер, 2002. – 352с. 7.
6. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – Киев, Наукова Думка, 1989.
7. Венгер А.Л. Психологические рисуночные тесты. – М., 2003.
8. Гильбух Ю.З. Актуальные проблемы валидизации психологических тестов. – «Вопросы психологии», 1978, №5.
9. Гришин В. В., Лушин П. В. Методики психодиагностики в учебно-воспитательном процессе. — М., 1990
10. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / За заг. ред. М.С. Корольчука – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400с.
11. Маховер К. Проективный рисунок человека. – М., 2000. – 215с.
12. Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. – М., 1985.
13. Морозов С.М., Бондар В.В. Клінічна психологія.- К.: ІПО КНУ ім.Т.Г.Шевченка, 2001.- 116с.
14. Немов Р.С. Психология. Кн.3. Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. - М.: Просвещение, 1995.-508с.

15. Непомнящая Н. И. Психодиагностика личности. Теория и практика. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 192 с.
16. Олексюк В. Психомалюнок як засіб дослідження світоглядних уявлень дітей молодшого шкільного віку [Текст] / В. Олексюк . - // Практична психологія та соціальна робота. - 2007. - №8. - С. 69-75
17. Проективная психология //Пер. с англ. – М.: Изд-во ЭКСМО, 2000. – 528 с.
18. Психология личности: тесты, опросники, методики / Сост. Н.В. Киршева и Н.В. Рябчикова – М.: Геликон, 1995. – 236с.
19. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Уч. пособ. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672с.
20. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учеб. пособие. — М., 1996.
21. Прошанский Г.М. «Классификация проективных методов» из кн. Проективная психология, - М., 2000. – 258с. 19.
22. Реан А.А. Практическая диагностика личности. – СПб., 2001.- 402с.
23. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 176 с.
24. Терлецька Л. Психологія розвитку духовності засобами психокорекції малюнком. - К.: Главник, 2008 - 144 С., 2 примірки.
25. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998.
26. Щекин Г. В. Визуальная психодиагностика: Познание людей по их внешности и поведению. – К. : МА УП, 1995. – 670 с.
27. Ярошевский М. Г. История психологии. - М.: Мысль, 1985. – 573 с.
28. Шульц Д., Шульц С. История современной психологии. — М., 2002-402с.

